

POSTSOVET GIŇIŞLIGINDEN ÇYKAN ÝYLAN...

Ak Welsaparyň „Kepjebaş“ romany 2005-nji ýylda okyjylara gowuşdy. Roman iki bölümden ybarat (her bölümde 10 bap bar.) Bu Romanda adama öwrülen ýylanyň obrazy arkaly ozalky SSSR-iň territoriýasynda dörän ýaş döwletleriň gysga wagtda kwazi demokratik diktaturalara öwrülişi hakda gürrüň berilýär.

Romandaky wakalar ozalky postsovet giňişliginde bolup geçýän wakalar bilen meňzeş. Şonuň üçinem „Kepjebaş“ romanynyň Türkmenistana ýa-da Merkezi Azyýa ýurtlaryndaky reallyga baglanmagy – diňe şertli zat. Iş ýüzünde bu antitotalitar roman diňe bir biziň döwrümizdäki aýyrgançylyklary görkezmek bilen çäklenmän, häzirki döwürdäki totalitar rejimleriň taryhy köklerini hem aňsatlyk bilen tapýar we olary paş edýär. Romany okasaň, bir zada düşüňärsiň: postsovet giňişliginde bolup geçýän elhençlikleriň taryhy kökleri çuň, olar öz-özünden dörän ýa-da öz-özünden ýok bolup gitjek rejimler däl...

Eger kitabyň gahrymanlarynyň atlaryny postsovet giňişliginde biziň günlerimizde hereket edýän anyk syýasy figuralaryň atlary bilen çalşyrsaň, onda roman dokumental esere golaýlajak. Ýöne kitabyň çeperçiligi munuň üçin asla kemelmezdi! Sebäbi ýazyjy postsovet giňişliginde bolup geçýän wakalary, iň esasy-da halkyň, adamlaryň gündelik durmuşyny örän çeper beýan edýär. Autoryň wakalary çeper obrazlaryň, edebi gahrymanlaryň üsti bilen görkezmegi kitabyň gerimini giňeldýär we ony bütin adamzat taryhyna degişli edip goýýar!

Bu romany okan postsovet giňişliginiň her bir ýaşajjysy kitapdaky Jenap ýoldaş prezidentiň we onuň töwregindäkileriň gylyk-häsiýetlerini öz ýurdunyň dolandyryjy toparlarynyň häsiýetleri bilen deňeşdirip görse, onda haýran galaýmaly meňzeşlikleri tapardy. Ýöne romanyň gahrymanlarynyň universal gymmaty, meniň pikirimçe, diňe munuň bilen tamamlanmaýar... „Kepjebaş“ romanynda umuman ähli döwürleriň häkimdarlaryna mahsus howply tendensiýalar suratlandyrylýar. Bu bolsa kitabyň Europada ýaşayan okyjylar üçin-de diýseň gyzykly hem gymmatly boljakdygyny tassyklaýar. Eýse şu wagt biz Europa bileleşiginiň birnäçe onýlylyklardan haýsy ugur boýunça ösjecligini öňünden anyk bilýärismi? Biz öz geljegimizden arkaýyn bolup bilerismi? Eýse kim bize Europa bileleşiginiň avtoritarizmdan we totalitarizmden hemişelik halasdygyna kepil geçip biler? Eýse bu kepilnamany hut biziň özümüz öňünden gazanjak bolmaly dälmi? Bu ugurda „Kepjebaş“ ýaly antitotalitar romanlar hemişe peýdaly bolsa gerek?

Totalitarizmden ägä bolmalydygyny biz eýse häzire çenli-de Frans Kafkanyň we Djordj Orueliň eserlerinden öwrenemzokmy? Meniň pikirimçe, Ak Welsaparyň „Kepjebaş“ romany bizi postsovet giňişliginde döräp, ýuwaş-ýuwaşdan bütin dünýä ýaýramaga synanyşýan we biziň geljegimize howp salýan diktaturanyň we diktatoryň täze förnüsi bilen tanyşdyrýar. Dogrymy aýtsam, bu tanyşlyk mende hüşgärlik duýgusyny oýarýar we hut şonuň üçin hem roman özüme örän peýdaly boldy diýip hasaplaýaryn. Adamlara zulum etmek üçin olary gymmak hökman däl. Eger-de dürli bahanalar bilen olaryň erkini elinden alsaň, döwlet maşynyny adamlardan, olaryň duýgy-düşünjelerinden, hukuklaryndan ýokarda goýsaň, şol hem zulumyň bir görnüşi!

XXI asyryň başynda dünýäde ýüz beren syýasy wakalar we olaryň netijesinde adamzat sivilizasiýasynda bolup geçýän düýpli özgerişler hiç kimi biparh goýup bilmez. Bu meselede postsovet giňişligindäki, şol sanda stalinçilik Türkmenistandaky dowam edýän gorkunç wakalar, totalitar döwlet häkimiýeti, dolandyryjy toparlar tarapyndan adamlara edilýän zulum – diňe anyk mysaldyr. Europa sivilizasiýasynyň sesýetim ýakynynda Türkmenbaşy ýaly aýylganç diktatoryň döremegi we uzak wagtlap saklanyp bilmegi gorkunç fakt. Türkmenbaşy Günbatar bilen Gündogaryň arasynda syýasy oýun oýnamagyň hasabyna 15-20 ýyllap bütin bir ýurduň halkyna itiň art aýagyndan suw içirip bilen bolsa – bu ýönelige däl-dir! Diýmek biz häzirlikçe diktaturadan-da, zulundan-da gutarnykly halas bolup bilen däl-diris. Uçar bilen uçanyňda Europa bileleşiginiň merkezinden bary-ýogy 2-3 sagatlyk uzaklykda Türkmenbaşizm ýaly rejim döräp, uzak ýyllar halka gan ýuwutdyryp bilýän bolsa, onda bu adamzat sivilizasiýasynyň entek kämil dældigini we bize „Kepjebaş“ ýaly romanlaryň juda zerurdygyny subut edýär.

Syýasy opponentlerini, başgaça pikirlenýänleri türmelere, däl-ihalalara atyp, dereksiz ýitirim edip, bir halkyň intellektual we medeni baýlygyny gysga taryhy wagtda ýok edip, Türkmenistanyň diktatory Saparmyrat Nyýazov-Türkmenbaşy Orta asyrlarda däl-de, eýse biziň günlerimizde-de bu elhençlikleriň mümkinligini subut etdi. Munuň üçin diňe bir zat – diktaturanyň höküm sürýän ýurdunyň uglewodorodlara baý bolmagy we diktatoryň syýasy mekirligi, uly döwletleriň arasynda edil darbazçynyň tanapda ýöreýşi dek deňagramlylygyny saklap, ýöräp bilmegi gerek eken!

Erbet düýşe meňzeş ýagdaýyň nädip kem-kemden hakykata öwrüliip bilýändigini Ak Welsapar „Kepjebaş“ romanýnda ussatlyk bilen görkezýär. Romanýň baş gahrymany Jenap ýoldaş prezident gije-gündiz öz häkimiýetini berkitmek bilen meşgul. Ol öz golastyndakylara ynanmaýar. Onuň üçin duşman bilen dostuň tapawudy ýok, sebäbi dost duşmana öwrülip bilýär. Ol dünýä malyna eýe bolsa-da rahatlyk tapyp bilenok. Iň soňunda-da Jenap ýoldaş prezident näme etjegini bilmän, edil Niýazow-Türkmenbaşyňky yaly „RU“ kitabyňy ýazyp, adamlaryň şol kitaba görä ýaşamagyny talap edýär. „Ru“ kitabynda ol öz maşgalasynyň ähli agzalaryny mukaddes edip görkezýär we ýurduň ýaşajylaryny olara tagzym etdirýär. Halkyň erkini doly elinden almazdan, diktator arkaýynlaşyp bilenok, halky dyza çökerensoň hem oňa arkaýynlyk ýok. Ol keselli... Aýylganç şübhe, ynamsyzlyk ony içinden iýýär, şonuň üçinem adamlary hiç bir zat onuň zulumyndan gutaryp bilenok.

Jenap ýoldaş prezident öz kommunistik geçmişinden hem horlukda geçen çagalygy hakdaky ýatlamalardan gutulyp bilenok, ol öz geçmişiniň ýesirlinde. Şol günleriň gaýdyp gelmeginden gorkup, buky ýerde çörek saklaýar. Ol bütin ömri özüni çagaka aldap taşlap giden ejesine garaşýar... Mähriban ejesi aldap taşlap gidensoň, soňra ol hiç bir ynsana ynanmaýar. Jenap ýoldaş prezidentiň kemisli şahsyýetini döreden reallyklar şonuň ýaly tragiki şowsuzlyklar. Ony häkimiýet başyna getiren zat bolsa – syýasy intrigalar we adamlaryň arasyndaky özara ynamsyzlyk.

Jenap ýoldaş prezidentiň üýtgeşik islegi ýok, onuň bar guwanjy – öz adyna tagzym edilmegi hem şöhrat. Ol ýurduň baýlygyny saga-sola sowurmakdan, daşary ýurtlar bilen haýbatly kontraktlary baglaşmakdan hem televizorda görünmekden lezzet alýar. Onuň

söýýän zady-da – bol-telki iýmitli, içgili banketler. Şol banketleriň bolmagy üçin ol kim bilen nähili şertnama baglaşmaly bolsa taýyn. Ol şeýdip wagt geçirýär.

Kitabyň ýene bir gyzykly hem gymmatly tarapy – onda tebigatyň suratlandyrylyşy. Kepjebaş cöli taşlap, adam sypatyna girip, adamlaryň arasyna gelýär. Bu örän çeper görkezilýär. Ýaşayan giňişliginiň bozulmagy ýylany öz geljegi üçin göreşmäge mejbur edýär. Biziň döwrümüzde bütin dünýäde tebigata zulum edilýär. Turkmenistanda-da gazdyr nebiti gitdigiçe köp öndürmek üçin tebigat weýran edilýär: ösümlükler-de, haýwanlar-da öz ýaşayyş giňişliklerini ýitirýärler. Kitapdaky Kepjebaş ýaşayyş giňişligi elinden alnan jandar. Ol öz kowumdaşlarynyň betbagtçylygynyň sebäplerini gözläp, adamzat jemgyýetine gelýär. Bu ýerde-de ol özi ýaly adam sypatyna giren ençeme awuly jandarlara duşýar.

Ondan başga-da beýleki dinleriň kemsidilmegi, korrupsiýa we adam hukuklarynyň basgylanmagy ýaly meseleler-de bu romanda adam ykballary arkaly örän çeper görkezilipdir. Eserdäki Çary-kitabyň obrazy muňa mysal bolup biler.

Bu romany okan Europaly okyjylaryň ýadyna bada-bat Saddam, Milosewiç, Kastro ýaly biziň döwrümiziň aýyrganç diktatorlary düşse gerek. Roman şeýle diktaturalaryň içini daşyna çöwürüp görkezýär. Galyberse-de, bu kitaby okan okyjy ömür boýy totalitarizmiň garşysyna durmaga özünde ruhy güýç tapar, zulumyň ýakyn-daşlygyna, öz üstüne abanýanlygyna ýa-da abanmaýanlygyna seretmez diýip, men umyt edýärim. Çünki „Kepjebaş“ romany diktatura diýilýän zadyň absolýut zulumdygyny, diktatorlara adamzat jemgyýetinde mundan eýläk orun bolmaly däldigini adam ykbalynyň, çeper obrazlaryň, edebi gahrymanlaryň üsti bilen okyjylaryň aňyna we ýüregine ýetirýär.

Bayram